

ŠEIMOS STRUKTŪROS IR TĖVYSTĖS SAMPRATOS POKYČIAI, TURINTYS
ĮTAKOS VAIKO TEISĖMS IR INTERESAMS

Kazimieras Meilius *

Marius Jonaitis **

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4593
Elektroninis paštas kazimeil@vilmens.lt ; marius.jonaitis@kat.lt

Pateikta 2007 m. spalio 9 d., parengta spausdinti 2007 m. gruodžio 17 d.

Santrauka. Santuokos ir šeimos kaip dviejų asmenų – vyro ir moters sąjungos modelis postmodernistinėje visuomenėje kaskart patiria vis spartesnes ir didesnes modifikacijas. XX amžiuje santuoka prarado iki tol neatskiriama savo savybę – pastovumą bei ilgaamžiškumą. Skyrybų revoliucija lėmė tai, jog santuoka individo gyvenime tapo „serijiniu“ įvykiu, o su vienu iš tėvų augančių vaikų skaičius gerokai padidėjo. Tai sudarė sąlygas nepageidaujamiems reiškiniams atsirasti – išaugęs nepilnoje šeimoje vaikas ateityje pats labiau linkęs nutraukti santuoką, vietoj jos rinktis kitas bendro gyvenimo formas. Taigi santuoka tampa ne vieninteliu ar bent jau ne pagrindiniu šeimos organizavimo būdu ir priversta egzistuoti vis labiau gožiama tokių socialinių reiškinų kaip įvairios kohabitacijos formos. Tolesnė santuokos ir šeimos sampratos modifikacija iš esmės pasikeitė, paneigdamą šeimą, kaip vyro ir moters sąjungos, modelio absoliutumą. Tai susiję su tos pačios lyties asmenų santuokos įteisinimu. Vertindami šių pokyčių įtaką vaikų teisėms ir interesams, straipsnio autoriai teigia, jog šio poveikio esmė ta, kad buvo paneigtos principinės vaiko teisės, tokios kaip teisė turėti tėvą ir motiną. Taigi atsakant į klausimą, kas skatina šeimos ir santuokos sampratos modifikavimą, reikia pripažinti, jog to priežastys – ne tik noras užtikrinti suaugusiųjų teises, bet neretai tai tiesiog įgeidžių, nuosekliai nepagrįstų jokiomis atsakomosiomis pareigomis vaikams, tenkinimas. Tuo tarpu vaikų teisės dažniausiai lieka neįvertintos ar net nepastebėtos.

Pagrindinės sąvokos: santuoka, šeima, vaiko interesai, poliamorija, poligamija.

ĮVADAS

Vienas žymiausių senovės romėnų teisininkų – Modestinas, kuris laikomas Romoje klasikiniu tapusio santuokos ir šeimos apibrėžimo autoriumi, teigė santuoką – pagrindinį šeimos santykių kūrimo pagrindą esant *maris et feminae coniunctio et consortium omnis vitae* (D. 23, 2, 1) [1], t. y. vyro ir moters ryšį, viso gyvenimo suvienijimą. Romėnų teisė dažnai įvardijama kaip faktorius, ne tik ilgus amžius formavęs šiuolaikinės privatinės teisės pagrindus, bet ir kaip unikalus fenomenas, su-

darantis reikšmingą europietiškos civilizacijos, kultūros, identiteto dalį, tačiau atrodo, jog pastaraisiais dešimtmečiais pastebimas kai kurių socialinių institutų raidos tendencijos, pamažu paneigia iki šiol nepajudinamomis atrodžiusias kai kurias romėniškąsias teisės maksimas. Reikšmingas transformacijas patiria ir pateiktasis Modestino santuokos ir šeimos apibrėžimas.

Iš esmės kinta šeimos, kaip vyro ir moters sąjungos, samprata. Išplėtus šeimos sąvoką, atsirado didelės galimybės griauti tradicinės šeimos suvokimą ir patį jos egzistavimą [2, p. 121–152]. Dviejų asmenų – tėvo ir motinos tėvystės modelis modifikuojamas, atsižvelgiant į tėvų teises, kurios didžiąja dalimi yra išvestinės iš vaikų teisių, todėl vis dažniau ignoruojami vaikų poreikiai turėti, pažinti abu tėvus ir būti jų užaugintiems.

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius.

** Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros lektorius.

Šio straipsnio tikslas – mėginti įvardyti šeimos teisinių santykių pokyčius, veikiančius tėvystės sampratos turinį, bei siekti įvertinti, kokią įtaką vaikų teisėms ir interesams daro šios socialinės transformacijos.

Temos aktualumą lemia tai, jog šeimos ir tėvystės sampratų kaitos tendencijos daro vis didesnę įtaką vaiko interesams. Tai liudija ir dažni teismų praktikos atvejai, sukelianys vis didesnę atgarsį visuomenėje.

Tyrimo objektas – teisės aktai ir teisės doktrina, kuriais keičiama bei modifikuojama šeimos, taip pat tėvystės samprata, bei visuomeniniai santykiai, atspindintys šių sampratų turinį.

Atliekant tyrimą, taikyti empirinis, lyginamasis, apibendrinimo, sisteminės analizės ir loginis **metodai**.

Imtis šeimos struktūros bei tėvystės sampratos kaitos analizės nurodytu aspektu skatina keletas priežasčių. Visų pirma, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. teigiama, jog šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Taigi esminius šeimos struktūros pokyčius reikėtų pradėti vertinti ne tik atsižvelgiant į moralinius, etinius, teisinius kriterijus, bet visų pirma valstybiškai, t. y. atsakingai įvertinant minėtų pokyčių poveikį, daromą visuomenės sąrangai bei valstybei, kurios pagrindas, kaip teigia Konstitucija, būtent ir yra šeima. Antra vertus, tas pats Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. įtvirtina valstybės pareigą saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę, vaikystę. Taigi visu aktualumu iškyla klausimas, kokią ir kaip suprantamą tėvystę saugo, globoja bei ateityje ketina globoti valstybė, kaip valstybinis įstatymo leidėjo apsisprendimas dėl to, kas laikoma tėvyste, veikia vaikų teisę į vaikystę, t. y. valstybės garantuojamas ir saugomas tinkamo ugdymo ir asmenybės formavimosi sąlygas. Trečia, pagrindinis valstybės įstatymas numato ir tėvų pareigą rūpintis savo vaikais, išauklėti juos dorais žmonėmis, ištikimais piliečiais, o savo ruožtu vaikų pareigą gerbti ir globoti savo tėvus, tausoti jų palikimą. Šių konstitucinių pareigų vykdymas taip pat besąlygiškai susijęs su samprata, ką valstybė ir visuomenė yra apsisprendusi laikyti tėvais. Pasaulyje šandien nereta tendencija pareigas, kylančias iš biologinės tėvystės, perkelti kitiems asmenims ir kurti naujus, dirbtinius tėvystės instituto pakaitalus. Pagaliau atkreiptinas dėmesys į priedermę tausoti tėvų palikimą. Mūsų nuomone, palikimo sąvoka turėtų būti aiškinama ne vien kaip iš kartos į kartą perduodamos materialinės vertybės, bet visų pirma kaip dvasinis paveldas, etinės, moralinės, kultūrinės, bendražmogiškosios vertybės, puoselėjamos tėvų ir perduodamos jų pavyzdžiu sekantiems palikuonims. Tai, kokios vertybės yra puoselėjamos šeimoje, taip pat daugiausia nulemta to, kaip suprantama šeima, bei to, kas yra tėvai.

Taigi visi minėti aspektai skatina į tėvystės institutą žvilgtelti per pastaruosius dešimtmečius jį kreičiančių gana drastiškų pokyčių prizmę ir prognozuoti galimas jų sukliamas pasekmes. Tėvystės sampratos transformacijos įtakos vaikų teisėms ir interesams aspektas taip pat nėra atsitiktinis, bet vertintinas kaip vienas reikšmingiausių. Nepriklausomai mokslininkų grupei *Tėvystės ateities komisijai* vadovaujančios Elizabeth Marquardt nuomone, geroje visuomenėje yra ginami labiausiai pa-

žeidžiamų jos narių, ypač vaikų, interesai [3, p. 6]. Atsižvelgiant į tai tikslinga pasvarstyti, ar šiuliakinės visuomenės ir valstybės siūlomos šeimos struktūros ir tėvystės sampratos modifikacijos atitinka šį „gerai“ visuomenei keliamą tikslą.

Reikia pažymėti, jog pakitimai tėvystės institute, tėvystės sampratos ribų plėtimas vis toliau už tradicinio dviejų tėvų – tėvo ir motinos tėvystės modelio nėra mokslinė abstrakcija ar perdėtas konservatyvios visuomenės dalies atsargumas dėl „naujovių“. Minėtoji *Tėvystės ateities komisija* yra aiškiai įvardijusi faktorius, iš kurių matyti tėvystės sampratos pokyčiai. Tai dažnos skyrybos, vaikų, kuriuos augina tik vienas iš tėvų, skaičiaus didėjimas, didėjantis kiaušinėlių ir spermos donorystės atvejų skaičius, tos pačios lyties asmenų santuokos įteisinimas, siūlymai dirbtiniu būdu pradėtiems vaikams suteikti teisę turėti tris teisėtus tėvus ir kita. Socialiniai mokslai besiklostančią padėtį linkę vadinti šeimos deinstitutionalizacija. Reikia sutikti su A. Maslauskaite, teigiančia, jog minėta sąvoka gali atrodyti paini ir sunkiai suprantama gerai neišmanantiems socialinių mokslų „žergono“ [4], tačiau kita vertus, ji neatskleidžia visiška čia pat, greta mūsų egzistuojančios gana grėsmingos tikrovės: gyvenimo kartu nesusituokus (kohabitacijos), kitų alternatyvių bendro gyvenimo formų, santuokos atidėjimo vėlesniam, neapibrėžtam laikui, teigiant, jog būtinas laikas būsiamiems sutuoktiniams vienas kitą geriau pažinti, pamėginti gyventi kartu ir pažiūrėti, kas iš to išeis. Deja, kai kurie šeimos teisės specialistai, pavyzdžiui, M. A. Glendon, apgailestaudama pažymi, jog daugeliui porų kohabitacija tampa santuokos alternatyva, o ne jos preliudija [5, p. 225]. Tai savotiškas eksperimentavimas santuoka ir šeima – tuo socialiniu ir juridiniu institutu, kuris europinėje kultūroje šimtmečius buvo gaubiamas ypatinga pagarba, lokuojamas teisės, etikos ir moralės sankirtoje. Ne veltui anksčiau minėtasis romėnų *iurisprudens* Modestinas, rašydamas apie santuoką, pabrėžė, jog tai toks institutas, kuriame išskirtinai glaudžiai bendradarbiauja žmogiškoji (pasaulietinė) ir dieviškoji teisė: *divini et humani iuris communicatio* [1]. Postmodernistinėje visuomenėje sparčiai kinta, o galbūt, nebijokime pasakyti, nuolatos ir laipsniškai devaluojamas santuokos instituto statusas, dėl to atsiranda ir kiti nuosekliai dėl to atsirandantys reiškiniai: tolydžiai mažėja santuokų, daugėja nesantuokoje gimusių vaikų, itin gausėja skyrybų.

Modernios visuomenės nuomonė dėl tokių nuogaštavimų skeptiška. Ji tikriausiai teigtų, jog šeimos deinstitutionalizavimas pavojų nekelia – tai nelygu garsiai protestuojantis Ciceronas – „*O tempora, o mores!*“ Su tuo negalima sutikti. Išvardytieji reiškiniai, susiję su šeimos ir santuokos deinstitutionalizavimu, liudija nesustabdomą tūkstantmetes tradicijas turinčių kultūrinių ir etinių idealų kapituliaciją, susidūrus su visa pateisinančiu motyvu – siekiu žūtbūt užtikrinti žmogaus teises ir jų apsaugą, neretai visiškai nesusimąstant, jog teisės teorijoje nuolatos akcentuojamos kiekvienos subjektinės teisės ribos, kurias suponuoja visuomeninių ir teisinių santykių sistemoje taip pat egzistuojančios pareigos. Šias pareigas, mūsų nuomone, taikliausiai yra įvardijęs

romėnų teisininkas Gajus. Jis vienareikšmiškai teigė: *male enim nostro iure uti non debemus* (G 1, 53) [6]. Taigi nevalia piktnaudžiauti savo teise, o ją įgyvendinant, reikia paisyti ir gerbti atitinkamas kitų asmenų turimas teises. Tenka su nerimu stebėti ir dar vieną dalyką – kai Lietuvos įstatymų leidėjas, remdamasis Konstitucija, teigia, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, tačiau vis dažniau pasigirsta abejonių, ar sąvoka „šeima“ apskritai yra naudinga ir funkcionali, bei siūlymų pakeisti ją tokiomis sąvokomis kaip „namų ūkis“ (*household*), „šėimos praktikos“, kuriomis neva daug labiau atspindimos postmodernistinei visuomenei būdingos šėimos santykių kaita ir įvairovė [7]. Po tokių svarstymų lieka retoriškai paklausti, ar prieš 15 metų Lietuvos piliečių referendumu priimto pagrindinio valstybės įstatymo – Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos, kalbančios apie šėimos vietą visuomenėje ir valstybėje, tiesiog beviltiškai paseno, ar pati visuomeninių santykių raida – tai bėgimas šuoliais, nepaisant krypties ir nesigilinant į ateityje kilsiančias pasekmes? Mėginti atsakyti į šį klausimą galima pasitelkiant vieno žymiausių Prancūzijos šėimos teisės reformos įgyvendintojų bei šėimos įstatymų projektų autoriaus J. Carbonnier mintį, jog teisė, laikui bėgant, privalo keistis, tačiau santuoka tarp kitų Civilinio kodekso institutų yra dalis „nerašytos Prancūzijos Konstitucijos“ [8, p. 33–34]. Taigi teisėje, o ypač šėimos, kuri yra teisės šaka, bene glaudžiausiai susijusi su visuomenės, tautos gyvenimo būdu, kultūra, su kuria tam tikra valstybė ar tauta save identifikuoja, esama tokių institutų, kurie vargu ar gali būti iš esmės keičiami, modifikuojami, nepadarant žalos visuomenei bei atskiriems jos nariams. Čia dar kartą reiktų prisiminti šiuolaikinės kontinentinės Europos teisės sistemos pramote laikomą romėnų teisę. Jos tikrai negalima apkaltinti stagnacija – jurisprudencijos, pretorių teisės dėka *ius romanum* sparčiai keitėsi, prisitaikydama prie socialinės tikrovės, tačiau kita vertus, romėnai reikšminga savosios teisės savybe laikė „*gravitas et constantia*“ – pastovumą tų teisinių dalykų, kurie kyla iš bendrųjų, žmogiškų vertybių, tautos tradicijų, jos savitumo.

1. SKYRYBOS: ŠEIMOS IR TĖVYSTĖS SAMPRATŲ MODIFIKAVIMO PAGRINDAS

Šėimos instituto pertvarkymai, kurie, kaip minėta, dalies autorių įvardijami kaip šėimos deinstitutionalizacija, negali neveikti ir tėvystės sampratos. Greta kitų šėimos funkcijų reikšmingiausia vieta tenka prokreacijai. Būtent per ją šeima, jos egzistavimas savotiškai „materializuojamas“ sutuoktinių palikuonyse, kuriems, be kita ko, perduodamas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje minimas palikimas – materialinės, dvasinės, etinės, moralinės vertybės bei tradicijos. Taigi sąvoka „sutuoktiniai“ ilgą laiką funkciškai buvo neatsiejama nuo sąvokos „tėvai“. Ši sąvoka postmodernistinėje visuomenėje taip pat toli gražu nėra statiška. Jos transformavimosi pradžią reikia laikyti nuosekliai vadinamosios skyrybų revoliucijos, kai vis dažniau ėmė rasti tik su vienu iš tėvų augančių vaikų, pasekme.

Pastaruoju metu ištis nemažai žmonių – suaugusiųjų ir vaikų gyvena antroje, net trečioje šėimoje, ir paprastai tai lemia ne ankstesniojo sutuoktinio mirtis, kuri anksčiau būdavo pagrindinė pakartotinės santuokos priežastis, o skyrybos. Su vadinamaisiais patėviais gyvenantys vaikai gali turėti dvi motinas ir du tėvus bei būti susaistyti kitais sudėtingais giminystės ryšiais, atsirandančiais dėl tėvų pakartotinių vedybų. Stebint šiandieninę santuokos instituto situaciją, kai santuokinio ryšio suirimas dažnas reiškinys, paprastai viso labo apsiribojama statistinio skyrybų atveju konstatavimu, nesusiima, jog iširus tokiame socialiniam dariniui kaip šeima, lieka atskiros asmenybės, buvusios šėimos nariai, kurių biografijoje skyrybų faktas yra išgyvenamas asmeniškai.

Išsiskyrimas bei skyrybos ir jų padariniai gali sukelti ilgalaikį nerimą ir psichologinius sutrikimus, bet sudaro ir galimybes bręsti emociškai, tapti kompetingiu ir išdidžiu, daug stipriau negu anksčiau susisaistyti intymiais ryšiais su kitais asmenimis. Dėl iširusios santuokos liūdimą dažniausiai visiškai nepriklausomai nuo to, ar sutuoktiniai santuokoje buvo nelaimingi ir nusivylę [9, p. 293–308]. Paprastai kuo ilgiau žmonės gyvena kartu, tuo ilgiau tęsiasi ir liūdesys, kylantis santuokai nutrūkus. Liūdesį kelia bendrų malonumų ir patirčių praradimas, taip pat prarastos viltys, sudėtos į santuokinių ryšių. Faktiškai dauguma žmonių skyrybų sukeltus jausmus vis dėlto išgyvena daugelį metų. Tai galutinai neišnyksta ir slenkant metams. Iširus santuokai, kiekvienas asmuo privalo sugrįžti prie savo ankstesnės patirties ir rasti kitus asmeninio savarankiškumo šaltinius, kad sugebėtų gyventi vienas ir pasinaudoti skyrybų suteikta proga. Patiriant skausmą, nerimą ir liūdesį, gyvenimas pareikalauja drašos ir ryžto. Norint įveikti šiuos jausmus, reikia atkakliai grumtis su nesėkmėmis ir keisti iki tol suformuotus asmeninius charakterio bruožus ar įpročius. Asmens tapatumo aspektas anaipol nėra susijęs vien tik su gyvenimo krizėmis, bet yra bendras modernios socialinės veiklos, siejamos su asmens psichine sąranga, bruožas. Gyvenant reikia priimti kasdienes sprendimus, kaip elgtis, apsirengti, valgyti, t. y. gyvenimą interpretuoti visu savo asmens tapatumu. Panašių savybių reikia ir vaikams, kurie dažnai itin skaudžiai nukenčia, iširus šėimai. Vienas iš tokių neigiamo skyrybų poveikio vaikui aspektų – tai terminijos problema. Biologinio tėvo, su kuriuo po skyrybų lieka gyventi vaikas, gyvenime atsiradus naujam partneriui visų pirma kyla, atrodytų, elementarus, bet neretai sunkiai sprendžiamas keblumas: ar naująjį tėvo arba motinos sutuoktinį (sugyventinį, partnerį) vaikas turėtų vadinti „pamote“ ir „patėviu“, ar kreiptis į juos atitinkamai „mama“, „tėti“. Taigi visoms šalims tenka spręsti psichologinių požiūriu svarbias problemas, siekiant užmegzti naujus socialinius santykius.

Šiandien ne taip lengva arba apskritai vargu ar įmanoma rasti valstybę, kurios šėimos teisėje nebūtų skyrybų instituto. Daugeliui postmodernistinės visuomenės narių tai atrodo toks natūralus dalykas, kad neįsivaizduojama, jog galėtų būti kitaip. Žymi šėimos teisės specialistė Harvardo universiteto Teisės mokyklos pro-

fesorė M. A. Glendon pažymi, jog kinta santuokos sąvoka: anksčiau ji buvo laikoma asmenis siejančiu ryšiu, kuris gali būti teisėtai nutrauktas (jei tai apskritai įmanoma) tik esant labai rimtoms priežastims, o dabar santuoka tampa vis labiau terminuota, nutraukiama bet kuriam iš sutuoktinių reikalaujant [5, p. 191]. Tai, be jokios abejonės, pirmiausia ir tiesiogiai susiję su suaugusiojo teise – gyventi santuokoje ar ją nutraukti. Vaikų teisės ir interesai šiuo atveju tampa visiškai priklausomi nuo suaugusiųjų valios. Žinoma, teismas, nutraukdamas tėvų santuoką ir sprenddamas, su kuriuo iš buvusių sutuoktinių liks gyventi vaikas, taip pat išlaikymo klausimus, stengiasi užtikrinti, kad materialiniai vaiko poreikiai būtų patenkinti, garantuoti kaip galima geresnę aplinką, kurioje jis bus ugdomas bei formuosis kaip asmenybė, tačiau kita vertus, vaiko teisė, o drauge ir reikmė turėti abu tėvus, būti abiejų užaugintam lieka neįgyvendinta. Kaip minėta, šiandien skyrybos yra tokia neatskiriama socialinės tikrovės dalis, be kurios neįsivaizduojama šiuolaikiška visuomenė, tačiau reikia pripažinti, jog tai ir vienas iš būdų, kuriuo pasireiškia šeimos deinstitutionalizavimas, jos ir santuokos reikšmės devalvavimas. Pagaliau labai mažėja galimybės užtikrinti vaiko teisių ir interesų įgyvendinimą. A. Maslauskaitės nuomone, būtent skyrybos, kiek tai tinka turint omenyje Lietuvą, yra vienintelis požymis, suteikiantis galimybę kalbėti apie šeimos deinstitutionalizacijos procesus Lietuvoje prieš Nepriklausomybės atkūrimą 1990 m., nes skyrybų skaičius pradėjo didėti jau nuo šeštojo dešimtmečio vidurio, o šio reiškinio gana aukšti rodikliai išliko visą sovietmetį [4, p. 2]. Su šiuo šeimos, o drauge ir tėvystės sampratą keičiančiu ir atitinkamai neigiamai vaikų teises veikiančiu faktoriumi visuomenė daugiau ar mažiau skausmingai, atrodo, „apsiprato“. Ar „neapsiprasime“ ir su kitais panašios prigimties veiksniais, turinčiais tokį pat ar net didesnę poveikį vienai iš labiausiai pažeidžiamų visuomenės dalių – vaikams? Tai patvirtina tie atvejai, kai išsituokę tėvai, gindami savo teises į vaiką, nesugeba pasidalyti savo vaikų, o vaikai tampa iširusios šeimos įkaitais tikraja to žodžio prasme. Pastarųjų dienų Lietuvos aktualijos liudija, jog, iširus santuokai, kiekvienas iš buvusių sutuoktinių siekia apginti tik savo (t. y. tėvų), bet ne vaiko interesus ir tai daro pamiršdami, jog demokratinėje visuomenėje bei teisinėje valstybėje subjektinės teisės ir teisėti interesai ginami procesine tvarka, t. y. teisme, kuris vienintelis yra įgaliotas vykdyti teisingumą, o ne pasitelkiant savigyną ar net neteisėtas priemones, panėšėjančias į savivaldžiamą [10].¹

¹ Galima pateikti du paskutiniu metu visuomenėje atgarsio sulaukusius atvejus: pirmas – tėvas vokiečių Michael Rinau gyvena Vokietijoje, motina Inga Rinau – Lietuvoje; tėvas, remdamasis Vokietijos teismo sprendimu, turi visus reikalingus dokumentus, kad dukra Luisa būtų sugrąžinta į Vokietiją, atimta iš motinos, kad gyventų su tėvu, o motina tokį Vokietijos teismo sprendimą apskundė Lietuvos teismams, įtikinėdama, kad mergaitei geriau likti su motina. Kita dramatiška istorija – Paryžiuje gyvenačios lietuvės Kristinos Ivašauskaitės-Rosario. Jos sūnų Elyaną tam tikra prasme pagrobė iš Šri Lankos kilęs jos vyras, t. y. vaiko tėvas, nors Elyano priežiūra teisėtai buvo paskirta motinai. Motina įsitikinusi, kad taip moka už jaunystės klaidas, o iš jų trijų labiausiai kenčia vaikas.

2. TOLESNI TRANSFORMACIJOS ŽINGSNIAI: AR ŠEIMA – TAI VYRO IR MOTERS SAJUNGA?

Straipsnio pradžioje cituotos E. Marquardt vadovaujama nepriklausoma ir nešališka mokslininkų grupė – *Tėvystės ateities komisija (Commission on Parenthood's Future)*, analizuojanti tėvystės statuso problematiką, savo ataskaitoje „*Tėvystės revoliucija: kylantis globalinis konfliktas tarp suaugusiųjų teisių ir vaikų poreikių*“ (*The Revolution in Parenthood: The Emerging Global Clash Between Adult Rights and Children's Needs*) [3] įspėja apie pasaulinių šeimos teisės bei reprodukcinių technologijų raidos tendencijų lemiamus tradicinės šeimos struktūros ir tėvų vaidmens pokyčius, dėl kurių vis dažniau ir labiau ignoruojami vaikų poreikiai. Ataskaitoje pažymima, jog minėtos šeimos teisės ir reprodukcinių technologijų raidos tendencijos, pasireiškiančios pasauliniu mastu, liudija, kad būtina iš naujo apibrėžti tėvystės vaidmenį ir kartu supriešina suaugusiųjų interesus bei vaikų poreikius.

Nors sąvokos „*tėvai*“ transformavimosi pradžią komisija taip pat sieja su skyrybų revoliucija ir vieno iš tėvų auginamų vaikų skaičiaus didėjimu, jos narių nuomone, pastaruoju metu *tėvystės* sąvoka dar sparčiau kinta.

Tolydžio plečiant šeimos sąvoką arba mėginant įvesti tokias naujas konstrukcijas kaip „šeimos praktika“, kai kuriose valstybėse daugėja ne tik vaikų, augančių su vienu iš tėvų, bet ir jų bendraamžių, turinčių net tris genetinius tėvus arba du tos pačios lyties tėvus. Atskiros valstybės jau įteisino tos pačios lyties asmenų santuokas, ir net jeigu kai ką tai stebina ar atrodo nepriimtina, apie tokio instituto egzistavimą žino ar yra girdėję daugelis. Nemaža visuomenės dalis, galbūt tam tikra prasme indiferentiška tam, su kuo pati nėra susidūrusi ir neturi labiau apibrėžtos asmeninės nuomonės, galima sakyti, jau „apsiprato“ ir su tokia socialine realybe. Ar toks visuomeninis kompromisas reiškia šeimos sampratos kitimo pabaigą? Tikrai ne.

Vakarų pasaulyje *de novo* svarstant ir formuluojant tėvystės ir šeimos, kurios yra gyvybiškai svarbios vaiko psichosocialinei brandai, koncepcijas, reikšmingas vaidmuo tenka įvairioms ekspertų komisijoms, teisės mokslininkams, medikų grupėms ir net teismams. Tuo tarpu kitos socialinių mokslų disciplinos, o ir plačioji visuomenė apie tai dažniausiai mažą tenutuokia. Be to, sunku aiškiai ir glaustai įvardyti tai, kokia įtaka apskritai daroma ar kokius išorinius poveikius patiria tokie per šimtmečius susiklosčiusių ir Vakarų civilizacijos veidą formavusių institutų sampratos bei turinio „persvarstymai“.

Šeimos ir santuokos sampratos modifikavimas nėra baigtas. Pastaruoju metu vis daugėja tos pačios lyties asmenų santuokos šalininkų. Jau pasigirsta vis atkaklesni reikalavimai įteisinti grupines santuokas. Diskusijas dėl „modernėjančios“ šeimos ir tėvystės sampratos aština įvairios reprodukcinės technologijos ir jų teikiamos galimybės. Taigi užuot mėginus išsaugoti vyro ir moters, kurie pradeda, augina ir auklėja vaikus, sąjungą,

akivaizdi tampa tendencija genetinę (biologinę) ir psichologinę tėvystę [11] išskaidyti į didėjančią fragmentuotų veiklų įvairovę, kurių kiekviena turi savo teises išraiškas ar sąvokas.

Šiame kaitos procese ypač aktualus tampa taip pat besikeičiantis valstybės vaidmuo, reguliuojant bei teisiškai reglamentuojant šeimos ir tėvystės santykius. Negali būti nepastebėta vis didesnė etatistinio elemento interferencija teisės srityje, kuri tradiciškai buvo laikoma privatinės teisės dalimi. Būta laiko, kai valstybė rūpinosi tiktai įvaikinimo ar globos institutais, surasdama įteivius ar globėjus vaikams, kuriems šie būtini. Toks valstybės vaidmuo buvo labai reikšmingas. Tačiau šiandien pastebime, jog kai kurios valstybės imasi aktyviai persvarstyti tėvystės sampratą, taip darydamos įtaką vis platesniam vaikų būriui ir kurdamos sunkiai nusakomo neapibrėžtumo ir pažeidžiamumo situaciją.

Šeimos ir tėvystės sampratos pokyčiai – mums gąnėtinau aktuali socialinė tikrovė bei problematika. Pažymėtina, jog šeimos sampratos plėtros idėja kasdien vis labiau tampa ir Lietuvos realybe, nors kol kas dėl to dar tik diskutuojama. Remiantis Lietuvos *Lygių galimybių plėtros centro* projektų vadovės Margaritos Jankauskaitės nuomone, Lietuvoje seniai jau nebėra to, ką politikai vadina tradicine šeima. Politikai esą dangstosi tradicinės šeimos vertybėmis ir ignoruoja daugiau nei pusės rinkėjų interesus. Pavyzdžiui, komentuodama Seime svarstytą siūlymą, kad, gimus kūdikiui, atostogos būtų suteiktos ne tik susituokusiems vyrams, M. Jankauskaitė teigė, jog tik dėl politikų nesuigaudymo socialiniuose procesuose kilo didžiulis pasipriešinimas, o tai tik padidins socialinę atskirtį. Kaltindama parlamentą moralizavimu, o ne socialinių problemų sprendimu, M. Jankauskaitė mato ne tradicinės šeimos vertybes ir struktūrą, bet tvirtina, kad Lietuvos visuomenė šeimą suvokia daug plačiau. Lygių galimybių specialistė kaltina Seimą, kuris, saugodamas tradicinę šeimą, pamiršta, jog sąlygas stabiliai, tradicinei, klasikinei šeimai sudarė kapitalizmas, o po Antrojo pasaulinio karo, prasidėjus industriniam bumui, atsirado jaunimo kultūra, kai ekonominės sąlygos suteikė galimybes kiekvieno žmogaus savarankiškai egzistencijai, jaunuoliams neberekėjo sulaukti pilnameystės, varžyti savęs dėl tėvo palaiminimo ar bijoti, kad šis nepaliks palikimo ir kt. [12].

Kalbant apie Lietuvoje siūlomus įstatymų projektus, kuriais skatinama suteikti įvairių lengvatų partnerystei ir savo ruožtu tėvystei, nesusijusiai su tradicine šeima ir santuoka, dėmesį patraukia tai, kas yra šių projektų iniciatoriai bei jų atstovai Seime. Seimo narė A. M. Pavilonienė taip pat kritikavo Darbo kodekso nuostatą, kuria leidžiama tėvystės atostogas, kol vaikui sukaks 1 mėnuo, vyrams suteikti tik tuomet, jeigu vaiko tėvas gyvena santuokoje su kūdikio motina (LR DK 179⁽¹⁾str.) [13]. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad taip siekiama apginti nesantuokinių vaikų gerovę, kovoti su jų diskriminacija, tačiau žvelgiant atidžiau matyti, jog taip viso labo stengiamasi įtvirtinti netradicinei šeimai būdingus šeimos santykius, kovojant su visais tais, kurie palaiko tradiciškumą [14, p. 99–130]. Tuo tarpu Mykolo Romerio universiteto docentas, psichologas Gediminas

Navaitis čia išvelgė ne vaikų diskriminaciją, o pareigų nepripažįstančių vyrų pinigų vaikymąsi. M. A. Pavilonienė siūlė pašalinti minėto Darbo kodekso straipsnio antroje dalyje esančius žodžius „jei vaiko tėvas gyvena santuokoje su kūdikio motina“ ir teigė tokias pataisas esant padiktuotas paties gyvenimo. Jos manymu, gavęs pašalpa, partnerystės santykius su kūdikio motina palaukantis vyras, suteiktų moteriai galimybę pailsėti po gimdymo ir, jei iki vaiko gimimo nesupratęs tėvystės reikšmės, pabuvęs su kūdikiu, prie jo prisirištu ir, kaip vyras, prisiimtų atsakomybę už šeimą bei įteisintų ryšį su partnere.

Pasitelkiant Statistikos departamento duomenis, daroma tradicinei šeimai nepalanki išvada, nes 2004 m. iš 30 419 naujagimių 8736 buvo nesantuokiniai. 2005 m. Lietuvoje gimė 30 541 kūdikis, iš jų 8677 – nesantuokiniai; iš 8677 nesantuokinių naujagimių 2699 buvo įregistruoti remiantis motinos pareiškimu, 5913 – abiejų tėvų pareiškimu ir 65 – globėjų pareiškimu. M. A. Pavilonienės palankumą besikeičiančiai ir tradicinės šeimos bei tėvystės principų neatitinkančiai sampratai akivaizdžiai patvirtina Seimo narės teigimas, jog partneriai jaučia daugiau atsakomybės už savo ryšį su antrąja puse nei sutuoktiniai, nes jie vienas į kitą žvelgia kaip į daiktą ir naudojami vienas kitu kaip daiktu. Psichologo doc. G. Navaičio nuomonė priešinga. Jo teigimu, lengvatos nesusituokusioms poroms menkintų šeimos vaidmenį visuomenėje, o lengvatų derėtų tikėtis tik prisiėmus tėvystės pareigas. Teikiant pašalpa vyrui, nepripažįstančiam tėvystės, būtų stojama prieš šeimą, diskriminuojamos poros, prisiėmusios tėvystės pareigas [15, p. 4].

Panašios insinucijos tampa vis aktyvesnės nepaisant, kad socialinių mokslų atliekamų tyrimų, studijų išvados anaipol nėra palankios įvairioms naujosioms tėvystės formoms, ypač kiek tai susiję su vaikais, asmeniškai patiriančiais tokius socialinius eksperimentus. Pastaraisiais dešimtmečiais įvairios socialinių mokslų šakos akivaizdžiai sutaria dėl santuokos vaikams teikiamų privalumų: mažai konfliktuojanti biologinių tėvų santuoka yra palankiausia aplinka vaikui augti ir formuotis [16]. Vaikų, kuriuos augina išsiskyrę ar niekada nebuvę sudarę santuokos tėvai, yra didesnė rizika gyventi skurde, prasčiau mokytis, patirti psichologinį stresą ar net psichikos sutrikimus, įsitraukti į nusikalstamą veiklą. Be to, ne tėvų, esančių santuokoje, augintiems vaikams rečiau pavyksta įgyti aukštąjį išsimokslinimą, susirasti gerai mokamą darbą ir t. t. [17, p. 130–152]. Pagaliau ne santuokoje užaugę vaikai patys linkę dažniau nutraukti santuokas arba tiesiog gyventi nesusituokę, susilaukti nesantuokinių vaikų [18, p. 868–894].

Edukologų nuomone, tėvai, išskirtinai emocine sąveika daro didelę įtaką vaikų elgesiui ir asmenybės raidai. Socialinio išmokymo mechanizmai lemia, kad didelė dalis genetinėje šeimoje įgytos patirties sąmoningai arba nesąmoningai pernešama į savo būsimos šeimos vaizdinį, o vėliau ir į elgseną šeimoje. Neigiama ar teigiama patirtis, vertybių sistema ir jausmų diapazonas, perimti iš genetinės šeimos, tampa sutuoktinių tarpusavio santykių, vaikų auklėjimo, vaidmenų struktūros ir t. t. gairėmis. Edukologų tyrimais paremtu teigimu, kuo

geresni tėvų tarpusavio santykiai, tuo labiau genetinė šeima vertinama kaip būsimosios (esamosios) šeimos etalonas, ir atvirkesniai. Religiniai respondentai savo tėvų šeimos pavyzdį vertino geriausiai. Pastebima, kad socialiniai-ekonominiai ir kiti veiksniai ypač stipriai veikia jaunimo vedybinę elgseną. Esant konkurencinėms sąlygoms jauni žmonės verčiami keisti tarpusavio santykius: į gyvenimo partnerių žiūrėti racionaliai, o atskirais atvejais net vartotojiškai. Plintanti žmonių legalių bendrumo formų ir gyvenimo planų įvairovė gali turėti neigiamų padarinių: individas taip gali prarasti savąjį Aš, o visuomenė gali likti be normatyvinės integracijos pagrindų. Dėl to empirinių tyrimų nagrinėjamas šeimos modelis ar vaizdinys yra prasmingas ir vertingas ne tik moksliniu, bet ir praktiniu požiūriu [19, p. 97–109].

3. TOLESNĖS TRANSFORMACIJOS TENDENCIJOS: QUO VADIS?

Nuosekliai galima skirti tokius svarbiausius šeimos ir tėvystės sampratų kaitos etapus: įteisintos laisvos skyrybos lemia tai, kad didelė dalis sudarytų santuokų baigiasi būtent dėl skyrybų ir nuolat gausėja vaikų, gyvenančių ir bręstančių su vienu iš tėvų; santuokos ir šeimos, kaip vyro ir moters sąjungos, modelio pakeitimas, santuokos sąvoką išplečiant taip, kad ji jau apima ir tos pačios lyties asmenų bendrą gyvenimą; pagaliau dirbtinio apvaisinimo problematika ir psichologinė tėvystė. Ar tai transformacijos pabaiga? Atrodo, kad ir vėl į šį klausimą reikia atsakyti neigiamai.

Pastaruoju metu vis didėja spaudimas šeimos kaip dviejų asmenų ryšio modeliui, o tai sudaro palankias sąlygas įteisinti grupines santuokas. Įdomi aplinkybė – šiuo aspektu galima pastebėti tam tikrą šeimos ir santuokos sampratų transformavimo, jas plečiant, proceso kartojimąsi: grupinių santuokų šalininkai naudojami ta pačia žmogaus teisių leksika, kurią kažkada pasitelkė, o ir toliau eksploatuoja kovotojai už tos pačios lyties santuokų įteisinimą (nors šie nuo tokio palyginimo dažniausiai kategoriškai atsiriboja).

Ši leksika kelia abejonių dėl sampratos ne tik santuokos, kaip skirtingų lyčių asmenų ryšio, bet taip pat ir kaip dėl išimtinai dviejų asmenų ryšio. Savaiame suprantama, jog tai atitinkamai turi poveikio ir požiūriui į tėvystę. Įvardytinos dvi tokių pastangų kilimo kryptys: poliamorija ir poligamija.

Poliamorija, reiškianti „meilių“ daugetą, yra menkiausiai pažįstamas ir neįprasčiausias naujadaras, besiskiriantis nuo santuokų daugetą žyminčios poligamijos. Ji apima ryšius tarp trijų ar daugiau individų, iš kurių du gali būti susituokę ar tiesiog faktiškai gyvenantys kartu. „Poliamoriniai“ individai gali būti heteroseksualūs, homoseksualūs, *biseksualūs* arba jų seksualumas apibūdinamas būtent pasitelkiant tam tikrą daugiareikšmiškumą žymintį graikiškos kilmės terminą „*poli*“² [20, p. 610], tuo tarpu poligamijos atveju dažniausiai susiduriama su heteroseksualiais.

Poliamorijos šalininkai atsiriboja nuo praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje atsiradusių „svingerių“, pabrėždami, jog poliamoriniai santykiai yra grindžiami sveiku bendravimu ir tuo, ką jie patys įvardija kaip „etišką nemonogamiškumą“. Šis reiškinys egzistuoja jau gana ilgą laiką. Tačiau pastaruoju metu jo šalininkai siekia, kad tolydžio viešai besiplečiantis šis reiškinys būtų pripažintas bei visuotinai jam pritarta. Ne nuostabu, kad atsiranda šio fenomeno šalininkų ir tarp teisės mokslininkų: pavyzdžiui, Čikagos universiteto Teisės fakulteto profesorė Elizabeth Emens 2005 m. prestižiniame moksliniame periodiniame leidinyje – Niujorko universiteto teisės apžvalgoje išspausdino studiją *in favor* minėtam reiškiniui. Tuo tarpu įtakinga Kanados Teisės komisija (*Law Commission of Canada*) visuomenei pateiktoje apžvalgoje *Anapus santuokos („Beyond Conjugalitv“)* kėlė klausimą, ar teisės pripažįstamos partnerystės atvejai privalo būti apriboti išimtinai ryšiais tarp dviejų asmenų [11].

Kaip minėta, poliamorijos propaguotojai naudojami santuokų tarp tos pačios lyties asmenų įteisinimo šalininkų leksika. Esą jie priversti slėpti savo asmeninį gyvenimą nuo visuomenės, baimindamiesi prarasti darbą ar netekti teisės auginti ir globoti savo vaikus. Todėl siekiant, kad visuomenė suprastų tikrąją jų prigimtį, privalo būti sudarytos sąlygos viešumui. Mums, nagrinėjant šeimos ir santuokos sampratos transformavimo problematiką, reikšminga fiksuoti, jog jau egzistuoja ir reali galimybė, kad santuokos samprata būtų ne vien dviejų asmenų ryšys. Tokias galimybes suponuoją poliamorijos šalininkų veikla, nors teisinis poliamorijos statusas kol kas išlieka neapibrėžtas.

To negalima pasakyti apie dar vieną, tiesa, skirtingos kilmės grėsmę santuokos kaip dviejų asmenų ryšio bei tėvystės sampratai – poligamiją. Monogaminės šeimos ir santuokos principas visuomet buvo neatskiriama Vakarų civilizacijos šeimos teisės ir kultūros dalis, o už jo nesilaikymą gana griežtai baudžiama, net ir nustatant griežčiausią teisinę – baudžiamąją atsakomybę, tačiau ši nuostata pamažu taip pat pradeda diskutuoti ir kvestionuoti. A. M. Glendon pabrėžia, kad tai, jog Vakarų valstybių teisė nustato draudimą vienu metu būti daugiau negu vienoje santuokoje, dar nereiškia bendrojo poligamijos draudimo. Minėtos autorės nuomone, poligamija galinti būti vienalaikė (kai asmuo vienu metu gyvenama keliose santuokose) bei nuosekloji (kai santuokos su skirtingais sutuoktiniais yra sudaromos viena po kitos) [5]. Įstatymiškai draudžiama tik vienalaikė poligamija.

JAV žiniasklaidoje cituojami kovotojai už poligamijos įteisinimą ir teigiama, kad „kitas mūsų kovoje už pilietines teises bus dėl poligamijos“ [21]. Tokie ir panašūs teiginiai, kaip, pavyzdžiui, tai, jog „poligamijos perspektyvos – tai pilnamečių asmenų gyvenimo būdo alternatyva“, kad „ji nebūtinai esanti blogesnė už šiuo metu egzistuojančią alternatyvą – serijinę monogamiją“³ ar tiesiog kad „poligamija *per se* nėra problema, o tokia

² Graik. *polys* – gausus, skaitlingas.

³ Iš esmės tai yra ne kas kita, kaip nuosekloji poligamijos rūšis.

laikytina tik „blogoji“ poligamija“, yra mielai spausdinami žiniasklaidoje.

2006 m. pradžioje dviejų Kanados Teisingumo departamento atliktų vyriausybinių tyrimų išvadose rekomenduota poligamiją dekriminalizuoti. Kaip viena tokio siūlymo priežasčių buvo paminėtas poreikis pritraukti kvalifikuotų emigrantų iš musulmoniškų valstybių. Apie vaiko, augančio tokios rūšies partnerystės aplinkoje, psichosocialinę būseną, deja, neužsimenama [3].

Tėvystės ateities komisijos ataskaitoje klausinama, kokios dar priežastys gali skatinti Vakarų valstybes juridiskai legalizuoti grupinės partnerystės atvejus? Čia dar kartą tenka akivaizdžiai pamatyti tai, kaip vienas šeimos bei santuokos sampratos pakeitimas paskatina arba daro neišvengiamą kitą. Naujoji psichologinė tėvystė, pasirodo, gali tapti rimtu postūmiu legalizuoti poligamiją. Kaip viena iš tokio legalizavimo priežasčių yra nurodomi siūlymai „trečiuoju gimdytoju“ pripažinti donorus, davusius kiaušinėlių ar spermą, pradedant kūdikį dirbtinio apvaisinimo būdu. Tokį pasiūlymą Naujojoje Zelandijoje buvo pateikusi Teisės komisija, o Kanadoje su analogiškais atvejais susidurta teismų praktikoje: vienoje byloje teisėjas, nagrinėjęs lesbiečių poros reikalavimą pripažinti biologinį kūdikio tėvą „trečiuoju gimdytoju“, pareiškė esant tokį reikalavimą patenkinti, ir vienintelis nuo to jį sulaukantis faktorius yra galiojantis teisinis reguliavimas [3, p. 31].

Labiausiai pažeidžiamas šiomis aplinkybėmis taptų vaikas. Nors kai kuriose valstybėse yra įtvirtintos nuostatos, jog vaikas, gimęs iš poligaminės santuokos, yra laikomas teisėtu⁴, kažin ar pats bigamijos (poligamijos) faktas nesukelia neigiamų psichologinių padarinių vaiko sąmonėje. Iš pradžių kalbėjome apie sumaištį, kurią vaiko gyvenime sukelia dviejų tėvų skyrybos ir kiekvieno jų kova, siekiant geriau užtikrinti savo interesus. Galima tik įsivaizduoti, kas bus, kai partnerystės ryšius nuspręstas nutraukti trys ar daugiau suaugusiųjų, kurių kiekvienas turi lygias teises į vaiką. Keliuose namuose augs ir formuosis vaikas: trejuose, ketveriuose ar dar daugiau?

Mūsų aplinka nėra palanki, kad nežeidžiama galėtų susikurti, augti, plėtotis ne tik šeima, bet ir draugystės jausmas. Gal todėl net sugyventiniai šiandien dažniausiai mėgsta slėptis po šiuo klasikinei draugystės sąvokai nebūdingu pavadinimu. Kai seksas tampa svarbiausiu gyvenime dalyku, santuokos ar partnerystės ryšius pavyksta išlaikyti tol, kol seksas dirginantis. Statistikos duomenys patvirtina – kuo dažniau yra keičiami bendrojo gyvenimo partneriai, tuo lengviau ir be didesnių skrupulų yra nutraukiami tarpžmogiški ryšiai. Dėl to neretai žmonės užmezga daug trumpų meilės nuotykių, o žmonių santykiai tampa trapūs arba iš viso be jokių emocinių saitų. Taip šiandien tampama šiuolaikiniu

⁴ Pavyzdžiui, Prancūzijoje, Vokietijoje, kai kuriose JAV valstijose kūdikis, gimęs santuokoje, pripažintoje negaliojančia pažeidus monogamijos principą, neatsižvelgiant į tai, abu ar vienas iš sutuoktinių, sudarydamas santuoką, žinojo apie šią kliūtį, laikomas teisėtu. Anglijoje ir dalyje JAV valstijų kūdikis laikomas teisėtu, jei bent vienas iš sutuoktinių buvo įsitikinęs, kad nėra kliūčių santuokai sudaryti, ir ji esanti teisėta [5, p. 54].

donžuanu ar amžinu suvedžiotu. Kai visuomenės vertybės kinta, kai norima pridengti savo silpnybes ir klaidas, vardan asmeninio tapatumo pateisinti tai, kas neprieštarauja gebėjimui pažinti, prisižadėti, ištesėti, nepavilti ir t. t., tuomet vis sunkiau susivokti ne tik tarp skirtingų šeimos gyvenimo idealų, bet ir moralės, etikos, religijos srityse, teisinėse interpretacijose. Todėl nesunku pastebėti, kaip teigiami arba neigiami asmeniniai bruožai turi įtakos ne tik konkrečiai šeimai, bet ir apskritai šeimos politikai [22, p. 148–199].

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 str. rašoma, kad šeima yra valstybės ir visuomenės pagrindas, todėl valstybė ir visuomenė turi žinoti, kokia kryptimi vystosi šeimos institutas ir kokios jos raidos perspektyvos.

IŠVADOS

1. Aptarti niūrios socialinės tikrovės reiškiniai kelia rūpestį dėl to, kad kertinės visuomenės institucijos – santuoka, šeima, tėvystė šiandien keičiamos, o gal teisingiau sakyti – „krečiamos“ iš pagrindų.

2. Svarbu pabrėžti vieną reikšmingą aplinkybę: kieno teisėms šių transformacijų procese teikiama pirmenybė: suaugusiųjų, t. y. tėvų, ar vaikų. Mūsų nuomone, išimtinai tik pirmųjų.

3. Per pastaruosius dešimtmečius sociologai pasiekė sutarimą dėl teigiamo santuokos poveikio vaikams, tačiau šiandieninė santuokos ir šeimos sampratų transformacija didina tėvystės ir motinystės sąvokų neapibrėžtumą tiek kultūriniu, tiek teisiniu aspektu. Nesant biologinio (tėvystė) ar juridinio (įvaikinimas) ryšio, taip pat ir jokio santuokinio ryšio su biologiniu gimdytoju, stengiamasi nustatyti vadinamosios psichologinės tėvystės teises ir pareigas. Kaip matome, tiek teisėje, tiek kultūroje natūralaus dviejų tėvų – tėvo ir motinos – modelis turi tendenciją nykti. Jį pakeičia idėja, jog vaikams reikšminga ne tai, kiek žmonių jie vadins savo tėvais, o svarbiausia, kad tai būtų tiesiog geri žmonės.

4. Vykstantys pokyčiai neabejotinai turi įtakos šeimai, vaikams, visuomenei ir ateityje taip pat sukels rimtų padarinių. Be to, visos šeimos, santuokos bei tėvystės sampratos atliekamos transformacijos turi vieną bendrą savybę – rezonansinį pobūdį. Skyrybų įteisėjimas lėmė tai, kad susiformavo didelė grupė žmonių, išaugusių tik su vienu iš tėvų ir nepatyrusių, kas yra visa šeima. Šitokie žmonės patys kur kas dažniau linkę rinktis netradicinius šeiminius ryšius, todėl tai paskatino kurti tradicinei šeimai alternatyvius bendro gyvenimo būdus. Šiuo metu ankstesne „patirtimi“ sėkmingai naudojamosi, siekiant legalizuoti grupinių santuokų idėjas. Taigi vieną kartą ėmus kvestionuoti santuokos ir šeimos sampratą bei pasiryžus ją keisti, visuomenė yra priversta daryti vis naujus kompromisus, kurių rezultatas – visiškai santuokos ir šeimos kaip dviejų asmenų – vyro ir moters modelio suardymas, paverčiant jį tik vienu iš gausios „šeimos modelių“ alternatyvų sistemos variantų. Antra vertus, reikia pripažinti, jog transformuoti šeimos bei santuokos sampratą verčia ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, dirbtinis apvaisinimas. Šis faktorius viena iš priežasčių, skatinančių psichologinės tėvystės formavimąsi, be to,

atveria galimybes spekuliatyviai teigti esant būtinumą legalizuoti šeimos ir santuokos ne kaip dviejų žmonių, bet daugeto sąjungą. Atkreiptinas dėmesys, kad visais šiais atvejais varomoji jėga – suaugusiųjų egoizmas, neretai pasireiškiantis įgeidžių tenkinimu, mėginamas maskuoti tvirtinant, kad taip įgyvendinamos turimos teisės, tuo tarpu tikrosios vaikų teisės išūliai ignoruojamos.

5. Valstybė, atsakydama tradicinės šeimos modelio ir kartu išplėsdama šeimos sąvoką, pernelyg aktyviai įsiterpia į privatinės teisės sritį ir kuria dirbtinius šeimos santykių veikimo modelius, kad galėtų daugiau reguliuoti šeimos narių santykius, kurie anksčiau natūraliai formavosi santuokoje. Taigi tik teigiama, jog tėvų pareiga rūpintis, auklėti dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais savo vaikus, o faktiškai biologiniai tėvai atleidžiami nuo šio įpareigojimo, tėvystės pareigas perkeliant naujai sukurtoms įvairioms psichologinėms tėvystės formoms.

LITERATŪRA

- Iustiniani Digesta <<http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Corpus/digest.htm>> [žiūrėta 2007 02 01].
- Meilius, K.; Jonaitis, M. 2007. Socialinių, psichologinių ir teisinių veiksnių reikšmė šeimos santykių transformacijai, sąlygojančiai tėvystės statuso sumenkinimą. *Soter*, 2007, nr. 21(49).
- The Revolution in Parenthood: The Emerging Global Clash Between Adult Rights and Children's Needs. *Commission on Parenthood's Future*. New York: Institute for American Values, 2006.
- Maslauskaitė, A. *Šeimos deinstucionalizacija: raida, priežastys ir iššūkiai šeimos politikai* <<http://www.gay.lt/family/maslauskaite.pdf>> [žiūrėta 2007 02 01].
- Glendon, M. A. 1989. *The Transformation of Family Law. State, Law, and Family in the United States and Western Europe*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1989.
- Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Poste Edward. Oxford: Clarendon Press, 1904, P. 36.
- David, H.; Morgan, J. *Family Connections: An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity, 1996. Cit. A. Tereškinas. Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje <<http://www.gay.lt/family/tereshkinas.pdf>> [žiūrėta 2007-02-08].
- Kudinavičiūtė, I. 2001. Sugyventinių insitutas: sena ar nauja šeimos teisės problema. *Justitia*, 2001, nr. 4–5.
- Wallerstein, J.; Blakeslee, S. 1989. *Second Chances*. London: Bentam, 1989.
- Valeikaitė, J.; Venckutė, J. 2007. Mergaitė – iširusios šeimos įkaitė. *Lietuvos rytas*, 2007, nr. 214, p. 1.7; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007-06-04 nutartis c. b. Nr. 2-368/2004, 2007-03-15 nutartis c. b. Nr. 2-111/2007, 2007-09-14 nutartis c. b. Nr. 2-155/2007; E. Urmonaitė. Prancūzijoje lietuvė išverkė visas ašaras. *Lietuvos rytas*, 2007, nr. 246, p. 1.3.
- Cere, D. 2005. *The Future of Family Law and the Marriage Crisis in North America*. New York: Institute for American Values, 2005.
- Jankauskaitė, M. Lietuvoje seniai nebėra to, ką politikai vadina tradicine šeima <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11464305>> [žiūrėta 2006 09 03].
- Lietuvos Respublikos darbo kodekso 170 ir 178 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 179-1 straipsniu įstatymas Nr. X-660. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 72-2677.
- Meilius, K. 2006. Ar laisvamanybė, kaip politiškai privilegijuota ideologija, nepažeidinėja tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų teisių? *Soter*. 2006, nr. 17.
- Valionytė, L. 2006. Įstatymais remiamos vien tradicinės šeimos. *Lietuvos rytas*, 2006, nr. 291.
- Hardin B. 2-Parent Families Rise After Change in Welfare Laws. *New York Times*, August 12, 2001.
- McLanahan, S.; Bumpass, L. 1988. Intergenerational Consequences of Family Disruption. *American Journal of Sociology*. 1988, nr. 94(1).
- Thornton A. Influence of Marital History of Parents on the Marital and Cohabitation Experiences of Children. *American Journal of Sociology*. 1991, nr. 96(4).
- Čepienė, R.; Giedraitienė, E. 2007. Jaunimo požiūris į genetinę šeimą: būsimo šeimos modelio paieškos. *Soter*. 2007, nr. 22.
- Meilius, K.; Juškevičius, J.; Širinskienė, A. Konkubinato iššūkiai šeimai. 2006. *Krikščioniška šeima ir visuomenė. Tiltai*. Priedas. *Mokslo darbai*, 2006, nr.31.
- Słownik wyrazów obcych i trudnych*. A. Markowski, R. Pawelec. Warszawa: Wilga, 2005.
- Soukup, E. Polygamists, unite! They used to live quietly, but now they are making noise. *Newsweek*, March 15, 2006.

ALTERATIONS IN FAMILY STRUCTURE AND PARENTHOOD CONCEPT AFFECTING RIGHTS AND INTERESTS OF THE CHILD

Kazimieras Meilius *

Mykolas Romeris University

Marius Jonaitis **

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The model of conjugality and family as the union between two persons – a man and a woman in the post-modern society every time experience more intense and crucial modifications. In the 20th century conjugality lost one of its traits that till then seemed to be inherent – permanence and longevity. So called divorce revolution determined that matrimony became a “serial” event in the life of individual as well as the fact that the number of children growing-up with only one of the parents raised considerably. This conditioned responsive appearances – a person who has been raised not in a full family himself is more susceptible to divorce as well as to choose numerous alternative forms of common life instead of conjugality. This way conjugality becomes not unique or at least principal way to organise one's family life and is necessitated to exist upstaged by various modes of cohabitation. The further modifications of conjugality and family concept has gone far denying the absolute of conjugality and family that is understood exclusively as the relation between persons of different sex – a man and a woman. This is regarding the legalisation of conjugality between same sex persons. In the context of artificial

* Social sciences, law. Professor of the Civil Procedure Department at Law Faculty of Mykolas Romeris University.

** Social sciences, law, doctor. Lecturer of the Civil Procedure Department at Law Faculty of Mykolas Romeris University.

impregnation the concept of conjugality and family as the relation between two persons is starting to be put under debate and the proposals to legally introduce several forms of group conjugality is raised more and more actively. Artificial impregnation as such is dealt as well with the new concept of psychological parenthood that in contemporary society co-exists together with the biological one, often gaining priority over the latter or completely devaluating its importance.

Evaluating the impact such transformations have on the children's rights and interests, authors of the current article claim that the essence of this impact is the total ignorance of

principal children's rights such as right to have, to know and to be raised by both parents. Answering the question what encourages the changes of family and conjugality concept, it should be sadly stated that often it is the rights of adults or, moreover, their whims not corresponding with any duties towards children. The rights and interests of children are often not paid attention on or simply neglected.

Keywords: marriage, family, interests of a child, polyamory, polygamy.